

5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Geçen Eş ve Zıt Anımlı Kelimelerin Görünümü ve Bağlam İçerisinde İncelenmesi

Examination Of Synonyms and Antonyms In The Context In The Texts Of 5th Grade Turkish Course Books

Keriman BAKKAL*
Mehmet KARA**

Öz

Türk dili anlam derinlikleri olan ve sözcüklüğü açısından çok üretken ve zengin bir dildir. Dildeki zenginliklerden biri olan eş anlamlı sözcükler, bazı tartışmalara konu olmasına rağmen dilin önemli bir unsuru ve yapısı konumundadır. Anlambilim ve eğitim sistemi içerisinde genellikle zıt anlamlı sözcükler ile birlikte incelendiği için eş anlamlı sözcükler, zıt anlamlı sözcükler ile birlikte anılmaktadırlar. Bu çalışmada, ana dili öğretiminde yaygın olarak kullanılan materyaller arasında yer alan 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen eş ve zıt anlamlı sözcükleri anlamsal açıdan, TDK Dijital Sözlük yardımı ile sözcüklerin cümle içerisinde bağlamsal nitelikleri, kelimele- rin kullanım çeşitliliği ve sıklıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra yapı olarak eş anlamlı olan sözcükler anlam olarak zıt anlamlı sözcükleri de karşılayabil- mektedir, eş ve zıt anlamlı sözcüklerin cümle içerisindeki kullanımlarında, anlamsal olarak birbirlerini karşılamayan örnekler de tespit edilmiştir. Diğer taraftan tespit edi- len örneklerin kısıtlılığı öğrencilerin dil becerilerinin gelişimlerini yeterince destekle- meyeceği düşünülmektedir. Sekiz tema içerisinde bulunan otuz iki okuma metninde, eş ve zıt anlamlı sözcüklerin hem temalar arasındaki dağılımları orantısız hem de bu kelimelerin temalara göre artarak gitmediği görülmektedir. Öğrencilerin öğrenimle- rini doğru ve düzenli gerçekleştirebilmeleri açısından ders kitaplarının Türkçe Dersi

* hk.bakkall@gmail.com, ORCID: 0009-0006-3547-550X, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

** mehkara@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4691-5460, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

Öğretim Programı içerisindeki eş ve zıt anlamlı sözcüklerle ilgili kazanımları karşılaması, desteklemesi beklenmektedir. Öğrencilerin sözcük bilgisi ve kendilerini ifade etme becerilerini geliştirmesi açısından eş ve zıt anlamlı sözcükler oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Anlambilim, Türkçe ders kitabı, zıt anlam, eş anlam.

Abstract

Turkish language is a language that has depth of meaning and is very productive and rich in terms of vocabulary. Synonyms, one of the riches of the language, are an important element and structure of the language, although they are the subject of some debates. Since they are generally examined together with antonyms in the semantics and education system, synonyms are mentioned together with antonyms. In this study, the semantic aspects of synonyms and antonyms in the texts of the 5th grade Turkish textbook, which is among the materials widely used in teaching the mother tongue, were tried to be determined with the help of TDK Digital Dictionary, the contextual qualities of the words in the sentence, the diversity of usage of the words and their frequency. In addition, words that are synonymous in structure can also correspond to words with antonyms in meaning. Examples of synonyms and antonyms in sentences that do not correspond to each other have also been identified. On the other hand, it is thought that the limitations of the examples identified will not sufficiently support the development of students' language skills. In the thirty-two reading texts within eight themes, it is seen that the distribution of synonyms and antonyms among the themes is disproportionate and that these words do not increase according to the themes. In order for students to carry out their education correctly and regularly, textbooks are expected to meet and support the achievements regarding synonyms and antonyms in the Turkish Curriculum. Synonyms and antonyms are very important for students to develop their vocabulary and self-expression skills.

Keywords: Semantics, Turkish textbook, antonym, synonym.

1. Giriş

Dil, insanların birbirlerini anlamalarını (düşüncelerini, fikirlerini birbirlerine anlattıklarını) veya bir şeyleri anlamlandırmalarını sağlayan araçtır. İnsanlar dili ne kadar anlayabilirlerse kendilerini de o kadar anlatabilirler. Çünkü Wittgenstein'in de dediği gibi, "dilimizin sınırları dünyamızın sınırlarıdır" (Güzel 2010: 20). "Türk Dili tarihi boyunca, çok sayıda yeni kelime teşkil edilmiş veya alınmıştır, kimi zaman ise pek çok kelime kullanım dışı kalmıştır" (Günay 2015). Bu durum Ergin'in yapmış olduğu dil tanımını da destekler niteliktedir:

Ergin; dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir şeklinde dil kavramını tanımlamaktadır (Ergin 2009: 3).

Canlı bir varlık olan dil, her zaman diğer diller ile iletişimde ve paylaşımda olduğunu, bu tanıma bakarak da tespit etmekteyiz. Doğan Aksan, "Türkçenin Sözvarlığı" adlı eserinde Türkçenin zenginliğini ortaya koyan eş anlamlıları ikiye ayırmaktadır. İlk kısmı Türkçe kökenli eş anlamlı sözcükler olarak belirten Aksan, "darılmak-küsmek- gücünmek-kırılmak-incinmek-alınmak; bıkmak-bezmek-usanmak, utanmak-sıklamak, dilemek-istemek, çevirmek-döndürmek gibi, aralarında ince ayrımlar olan, her birinin ayrı kullanım alanları, yerleri bulunan eş anlamlılar" (Aksan 2021: 75) diyerek örneklendirmektedir. "İkinci kısım olarak yabancı dillerden gelme öğelerle birlikte eş anlamlı sözcükler oluşturan değer-kıymet, deprem-yer sarsıntısı-zelzele, boyunbağı- kravat, baş-kafa, aka-beyaz, doğru-dürüst gibi" örneklerle açıklamaktadır (Aksan 2021: 75). Bu açıklamadan yola çıkarak dilimize sonradan giren sözcüklerle olan eş anlamlı ikilileri kendi içlerinde de eş anlamlı olarak kabul etmekteyiz. Aktif olarak dil içine yerleşmiş bulunan sözcükler dilin canlı bir varlık olduğunu destekleyen, o dili zengin bir yapı hâline getiren önemli unsurlardır.

Eş anlam, sözler arasında anlam birliği olması durumu (TDK Dijital Sözlük). Bu tanım hâlâ tartışılmaktadır. Aksan, "Dünyanın her dilinde eş anlamlı olarak adlandırılan öğeler bulunmakta, ancak bunlar birbirinin eşi olmayıp yalnızca yakın anlama gelen sözcük" diyerek açıklamaktadır (Aksan 2021: 75). TDK Sözlük İnternet Veri Tabanı ve Aksan'ın eş anlamlı sözcükler ile ilgili yapmış bulunduğu tanımların arasında bulunan anlamlı farklılık eş anlamlı sözcüklerin tanımları ile ilgili tartışmaların örneklerindedir.

Emel Huber, "Dil Bilimine Giriş" adlı eserinde aynı anlamı taşıyan kelimelerin oluşumu hakkında bulunan Frege'nin tezini savunur:

"Anlam konusunda yapılan bir başka ayırım da Frege'nin 1892'ye dayanan Sinn-Bedeutung ayırımıdır. Bu ayırım, sözcüğün iki ayrı şeyi canlandırdığını ileri sürer; birincisi özellikler kümesi, ikincisi sözcüğün bağlandığı dil dışı nesne. Örneğin Türkçede günebakan ve ayçiçeği diye iki ayrı sözcük vardır. Bunların ikisi de aynı bitkiyi, yani aynı dildışı nesneyi gösterir, oysa birisi 'gündüz ve güneş', ötekiyse 'akşam' özellikler kümesini dile getirir." (Huber 2008: 147)

Çoğunlukla Türk dilbilimciler bu örneğe uygun açıklamalar ile eş anlamlı sözcüklerin varlığına karşı çıkmaktadırlar. Dilbilimde genellikle benimsenen bir yargı,

hiçbir dilde, başlangıçta, bir kavramı yansıtmak için birden çok göstergenin kullanılmayacağı biçimindedir. “Bir başka deyişle aynı dilde iki ayrı gösterge bütünüyle aynı anlama gelemmez” (Aksan 2009) diyerek Doğan Aksan da eş anlamlı sözcüklerin oluşumunu reddetmektedir. Doğan Aksan, “hiçbir dilde bir sözcüğün tam karşılığının alınabilecek başka bir sözcüğün bulunmadığını” iddia etmektedir (Aksan 2020). “Bugün Türkçedeki göndermek ve yollamak ya da bezmek, bıkmak, usanmak örneklerinde olduğu gibi, tam aynı anlamda olduğu varsayılabilir öğeler de aslında ayrı köklerden gelen, değişik gelişmeler sonucunda anlamca birbirine yaklaşmış sözcüklerdir” (Aksan 2009). Ayrıca Aksan bu konuyu “eş anlamlılık sorunu” olarak adlandırmaktadır. “Bir dil içinde yerli kökenli eş anlamlıların bolluğu dilin anlatım gücünü artırmaktadır” (Aksan 2009). Zeynep Korkmaz (1992) ise eş anlamlı kelimelerin nadir de olsa tam karşılıklı olarak bulunacaklarını savunur.

Mustafa Sarı (2011), yabancı dilden gelmiş ve aktif kullanılan sözcüklerin aynı anlamı bulunan Türkçe kelimeler yerine kullanılmasının bu kelimeleri eş anlamlı sözcük yapmayacağını dile getirmektedir. İngilizce kaynaklarda benzer anlamlı kelimelerin eş anlamlı olarak adlandırılıp aynı başlık altında toplanmasının eş anlamlı sözcük yapısının Türk dilinde de kullanılmasına neden olduğu iddia edilmektedir fakat Türk dili tarih boyunca çeşitli dillerle iç içe olmuştur. Bu durum Türk dilini de diğer dillerle gerek sözcük almak gerek sözcük vermek açısından bir alışverişe sokmuştur. “Kalp” sözcüğü Türkçedir, “yürek” sözcüğü Arapçadır. Bu iki sözcük eş anlamlı yapıdadır fakat birbirlerinin yerini tutmamaktadırlar. Oldukça tartışmalı bir kavram olan eş anlamlı sözcüklerin sözlüksel açıdan birbirlerini karşılarsalar bile tam manasıyla birbirlerinin yerine konamayacakları yukarıda verilen açıklamalar ışığında ulaşılan bir sonuçtur.

Ahmet Muhtar Ömer’e göre ise eş anlamlı sözcükler bazı durumlarda kullanılmaktadır. “Bunlardan biri, küçük sözlüklerde ve okul sözlüklerindedir” (Uysal 2018: 87). Bu açıklama her ne kadar tartışmalı bir konu olsa bile eş anlamlılık kavramının reddedilemeyeceğini göstermektedir. Eş anlamlılık dilin sahip olduğu bir zenginliktir. Dilin anlatma gücünü arttırmaktadır. “Yürek” sözcüğü kullanıldığında akla “kalp ve gönül” sözcüklerinin gelmesi bu sözcüklerle kurulan farklı kalıplaşmış sözcükler türemesine ya da birbirleriyle ilişkili bir şekilde bağlanmalarına sebep olmaktadır. Bu durum anlatım dilini zenginleştirmektedir. Örneğin, gönül kırıklığı ve kalp kırıklığı aynı bağlam ve anlam içerisinde kullanılabilir ve aynı durumu anlatmaktadır. Fakat yürek kırıklığı bu tamlama içerisinde kalıplaşmış bir ifade olarak dil içerisinde kullanılmamaktadır. Diğer bir örnek ise “kalp burkulması ve yürek burkulmasıdır”. Bu örnek içerisinde “gönül” kalıplaşmış bir ifade almamaktadır. Fakat TDK Sözlük Veri Tabanı içerisinde bu üç sözcüğün birbirlerinin anlamını karşılar şekilde bulunduğu tespit edilmektedir.

Türkçe öğretimi içerisinde eş ve zıt anlamlılık öğretimi genel olarak birlikte öğretildiği düşünülmeye rağmen 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında zıt anlamlılık öğretiminin kazanım olarak daha erken yer almaya başladığı tespit edilmektedir (MEB 2019). Bunun yanı sıra zıtlık kavramlarının öğretimi Okul Öncesi Öğretim Programı’nda (2013) da yer almaktadır. Bu programlar arasındaki zıt anlamlılık birbirinde hem farklıdır hem de birbirlerine bağlıdır.

“Okul öncesinde öğrencinin zıtlık kavramını görerek kendi algıları içerisinde bir zemine oturtması üzerinedir. Sarmal eğitim sistemi içerisinde öğrencinin algısal olarak zıt anlamlılık kavramını öğrenmesi, ilerleyen kademelerde anlamsal ve dilin yetkin kullanımını açısından öğrencilere kolaylık sağlamaktadır. Zıt anlamlılık ifadesi, karşımıza karşıt anlamlılık olarak da çıkar.” (MEB 2013)

Örneğin Berke Vardar’ın “Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü” adlı eserinde karşıt anlam ve karşıt anlamlılık tanımları bulunurken zıt anlam şeklinde bir kullanım bulunmamaktadır. Vardar, “anlam bakımından birbirinin karşıtı olan sözcüklerin özelliği. Karşıt anlamlılık, sözlüğün anlamsal yapısını kuran başlıca olgulardandır” şeklinde karşıt anlamlılığı açıklamaktadır (Vardar 2002). Aksan ise zıt anlamlılık kavramını “Anlambilim” adlı kitabında “ters anlamlılık” kavramı içerisinde açıklamaktadır (Aksan 2006). Lyons ise anlam karşıtlığı şeklinde tanımlamaktadır (Lyons 1983). Bu çalışma içerisinde kavram zıt anlam şeklinde kullanılmıştır. TDK Dijital Sözlük, zıt anlamlılığı karşıt anlamlılık olarak tanımlamaktadır (TDK Dijital Sözlük). Zıt anlamlı sözcüklerin varlığı konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır. Genel olarak zıt anlamlı sözcüklerin varlığı kabul edilmektedir. Bunun birincil sebebi herkes için kabul edilen standartlarda olmasıdır. Sözcük içerisinde bulunan anlamın karşıt, ters ve zıt durumu belirtilmelidir. Örneğin: Bizim arabamız sizin arabanızdan daha büyüktür. Tümcisinde bulunan büyük sözcüğü anlamsal olarak; benzerlerinden daha fazla olan (somut nesne); resim, makro, küçük karşıtı (TDK Dijital Sözlük) şeklinde tanımlanmaktadır. Tanım içerisinde sözcüğün zıt anlamlısı onu nitelemektedir. “Lyons gözle görülebilir veya ölçülebilir zıt anlamlılık kavramlarının yanında “bütünleyici” şeklinde açıklanan zıt anlamlı sözcüklerin de bulunduğunu açıklamaktadır. Bunlar örneğin: evli/bekar, dişil/eril, kadın/erkek gibi kavramsal zıtlıklardır” (Lyons 1983).

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı içerisinde sözcük öğretimi ve anlamsal farkındalık büyük bir önem taşımaktadır. Öğrencilerden, Türkçe Dersi Öğretim Programı içerisinde zıt anlamlı kelime öğrenimini 1. sınıf kademesinden itibaren kazanması beklenmektedir:

“T.O.1.3.11. Kelimelerin zıt anlamlılarını tahmin eder.”

Bunun yanında öğrencilerin eş ve zıt anlamlı sözcüklerin birlikte öğrenimi ise 2. sınıf kademesinden itibaren kazanması gereken kazanımlar olarak birlikte yer almaktadır:

“T.O.2.3.8. Kelimelerin zıt anlamlılarını tahmin eder.”

T.O.2.3.9. Kelimelerin eş anlamlılarını tahmin eder.” “T.K.2.2.1. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır.”

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı ortaokulların ilk kademesi olan 5.sınıf kademesi için hazırlanmış olduğu kazanımlar içerisinde anlam üzerinde yoğun bir şekilde durmaktadır.

“T.K.5.2.5. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır.”

“T.O.5.3.5. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder.”

T.K.5.2.7. Konuşmalarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.”

“T.Y.5.4.12. Yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır” (MEB 2019).

Yukarıda bulunan kazanımlardan hareketle ana dili eğitiminde eş ve zıt anlam- lı sözcük anlamının öğreniminin, önemli olduğu anlaşılmaktadır. Sözcüklerin an- lamları ise bağlam ile iç içe bir kavramdır. “Bir göstergenin, birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bu bütüne bağlam (context) denir” (Aksan 2009: 75). “Göstergeler hemen her zaman, içinde geçtikleri tamlamalar, tüm- celer ve sözcelerde, öteki sözcüklerle oluşturdukları bütünlüyle kesinlik kazanır; belli bir kavramı eksiksiz yaratır” (Aksan 2009: 74). Bu açıklamaya göre sözcükler içinde bu- lunduğu cümleye göre anlam değişimi yaşayabilmektedirler. Aksan (2009), bu duru- ma örnek olarak:

“kadın, kocasından ayrıldı” cümlesi örnek gösterilmektedir. Kadın kocasından o an için yanından ayrılmış olabilir veya kadın kocasından boşanmış olabilir. Cümle etrafına alacağı diğer sözcükler ile doğru anlamına ulaşacaktır. Bu durum göster- genin diğer göstergelerle şekillenmesidir. Buna bağlam denilmektedir.

Aksan’ın (2020) “Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim” adlı kitabının 3. cil- dinde yapmış olduğu tanıma göre bir “gösterge, öteki öğelerle birlikte ve onlarla bü- tünleşerek onların da yardımıyla bir kavramı yansıtmaktadır ki, göstergelerin bağlı bulunduğu bu öğelerin oluşturduğu bu bütüne bağlam adını veriyoruz, diyerek tanımlamaktadır.” Aksan’ın tanımlarından yola çıkarak bağlam kavramının sözcüklerin cümle içerisinde anlatmak istedikleri duruma gelmelerini kapsadığını çıkarabiliriz. Örneğin “boğaz” sözcüğü akla ilk olarak insan vücudunda bulunan bir parça olarak gelmektedir. Fakat “Gemi boğazdan geçti.” şeklinde kullanılırsa coğrafi bir terime dö- nüşmektedir, diğer bir şekliyle “Boğazım ağrıyor.” (Aksan 2006) şeklinde kullanılsaydı tekrar tıbbi bir terim olarak kullanılmış olurdu.

Yukarıda da örneklendirmiş bulunduğumuz gibi farklı sözcük bağlam örnekle- rini artırabiliriz: “gönül kırıklığı ve kalp kırıklığı” kalıpları bir bağlam içerisinde bu- lunmaktadır, ancak kalbin eş anlamlısı olan “yürek kırıklığı” şeklinde kullanımı ise bağlamsal olarak kabul görmemiştir. Bağlamın varlığı eş anlamlı sözcüklerin cümle içerisinde tek başına bulunan varlığından farklı sözlüksel değişimler yaşamasına se- bebiyet vermektedir. Bu çalışmada 5. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan anlamsal değişimler ve bazı söz varlığı tespitleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Problem Cümlesi

Bu çalışmanın problem cümlesi “5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen zıt ve eş anlamlı sözcükler ve bu sözcüklerin sıklığı, çeşitliliği ve anlambilim açısından görünümü nasıldır?”

1.2. Alt Problemler

1.2.1. 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen eş anlamlı sözcüklerin çeşitliliği nedir?

1.2.2. 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen zıt anlamlı sözcüklerin eş anlamlı sözcükleri karşılama oranları nedir?

1.2.3. 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen eş anlamlı sözcüklerin anlam çeşitliliği nedir?

1.2.4. 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen zıt anlamlı sözcüklerin anlam çeşitliliği nedir?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen eş ve zıt anlamlı sözcüklerin tema ve metinlere göre görünümünü ve anlamsal kullanım farklılıklarını tespit etmeyi, öğrencilerin anlama ve anlatma becerisinin gelişmesine katkı sağlayacak kadar anlam çeşitliliğini metinlerde görüp göremediklerini tespit etmeyi amaçlamaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen zıt ve eş anlamlı sözcüklerin tespit edilmesi ve incelenmesi üzerine kurulmuş bir çalışma olduğu için nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinin içerik çözümlemesi türü kullanılmıştır. “Dokümanlar, uzun yıllardır nitel araştırmalarda önemli bir unsur olmuştur” (Kıral 2020).

Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Şimşek ve Yıldırım 2013: 189). Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss 2008 aktaran Kıral, 2020).

İçerik analizi ise nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir bilgilere ulaşmak amacıyla doküman, metin ve evrak gibi pek çok farklı materyali belli kurallar dâhilinde (örnekleme, kodlama, kategori vs.) analiz etmeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan bir tekniktir (Metin & Ünal 2022).

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmadaki veriler için 2023-2024 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen, “Sevim, B. (2022). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı. Koza Yayıncılık, Ankara.” adlı ders kitabı kullanılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmadaki veriler, 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde bulunan eş ve zıt anlamlı sözcüklerin tespit edildikten sonra www.sozluk.gov.tr ağ adresinden ulaşılan TDK Dijital Sözlük ışığında kelimelerin anlamları bakımından yapılan değerlendirme sonucunda, kelimelerin tekrar sayılarının tespiti için Prof. Dr. Mehmet KARA, Doç. Dr. Atakan KURT ve Melek OKTAY tarafından geliştirilen ‘Türkçe Metin Sıklık Çözümleyicisi’ adlı program kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar ise belirli tablolar aracılığıyla sayısal verilere dönüştürülmüştür.

Tespit edilen sözcükler TDK Dijital Sözlük’te bulunan anlamlarına göre buldukları cümleler ile bağlam karşılaştırması ve cümle içerisindeki anlamları tespit edilerek değerlendirilmiştir. Bulgular iki Türkçe öğretmeni ve bir adet akademisyenle paylaşılarak güvenilirlik, geçerlilik açısından sağlaştırmıştır. Ulaşılan sonuçlar paylaşılmıştır.

3. Bulgular

5. sınıf Türkçe ders kitabındaki 8 tema içerisinde bulunan 24 okuma metni ve 8 serbest okuma metni üzerinde yapılan tarama sonucunda 93 farklı zıt anlamlı sözcük ve 203 farklı eş anlamlı sözcük tespit edilmiştir. Aşağıda eş ve zıt anlamlı sözcüklerin listesi ve tekrar sayıları tablolar içerisinde bulunmaktadır:

Eş Anlamlı Sözcükler ve Kullanım Sıklıkları									
Sözcükler	F	Sözcükler	F	Sözcükler	F	Sözcükler	F	Sözcükler	F
zaman	40	fazla	5	zengin	3	boyut	1	meşakkat	1
çocuk	33	mutlu	5	zor	3	çağdaş	1	metin	1
ev	32	ömür	5	yaşlı	3	çare	1	milli	1
adam	30	olay	5	akıl	2	daire	1	muhtaç	1
dost	30	barış	4	al	2	dargınlık	1	muhteşem	1
baş	28	başka	4	ana	2	davranış	1	mümkün	1
insan	27	çağ	4	amaç	2	değer	1	onarmak	1
dünya	19	değerli	4	ayrıntı	2	devir	1	ozan	1
düşman	19	düş	4	başarı	2	devlet	1	ölçü	1
aile	16	eğitim	4	belge	2	diyar	1	önder	1

5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Geçen Eş ve Zıt Anlamlı Kelimelerin Görünümü ve Bağlam İçerisinde İncelenmesi

söz	16	etki	4	birey	2	durgun	1	övünç	1
önemli	16	galip	4	canlı	2	eksik	1	özlem	1
bütün	15	gök	4	çaba	2	engin	1	pınar	1
hareket	14	hayal	4	gelecek	2	etkili	1	rastlamak	1
yavaş	14	hayat	4	gelenek	2	evvela	1	rekabet	1
yüz	14	kaynak	4	geleneksel	2	fert	1	sarp	1
bilim	13	ilginç	4	gerçek	2	festival	1	sıkıntı	1
hızlı	13	özellik	4	güçlük	2	garip	1	sınır	1
kent	13	özen	4	kalp	2	gerekli	1	sızlanmak	1
konu	13	sağlık	4	karşılık	2	gökkuşağı	1	sistem	1
altın	11	nehir	4	kuvvet	2	gölde	1	sorun	1
tam	11	nesil	4	saygı	2	gönül	1	süreç	1
ilgi	10	okul	4	sorumluluk	2	görkemli	1	şuur	1
süre	10	uzak	4	sözcük	2	gövde	1	talimat	1
yaşam	10	vakit	4	şafak	2	güçleşmek	1	tedbir	1
savaş	9	güç	3	şaka	2	güven	1	tutku	1
tüm	9	güçlü	3	ünlü	2	hatır	1	uygarlık	1
ülke	9	hız	3	problem	2	huzur	1	ümit	1
durum	8	iri	3	yaratık	2	kalıcı	1	üye	1
örnek	8	kafa	3	yetenek	2	kara	1	vahşi	1
uyku	8	keyif	3	zorluk	2	karşıt	1	varlık	1
yanıt	8	komutan	3	adamak	1	koca	1	vatan	1
ağır	7	merak	3	ağırlaşmak	1	koşul	1	yabancı	1
hediyeye	7	millet	3	ak	1	kural	1	yakınmak	1
kişi	7	otomobil	3	akıllı	1	kurum	1	yöntem	1
toplum	7	öneri	3	aksan	1	kuşak	1	yöresel	1
yoksul	7	rüya	3	alışkanlık	1	laf	1	yürekli	1
sonuç	7	şehir	3	armağan	1	memleket	1	zafer	1
kocaman	6	umut	3	arzu	1	merkez	1	zer	1
cömert	5	uygun	3	atasözü	1	mertlik	1		1
farklı	5	ün	3	bolluk	1	mesut	1		1

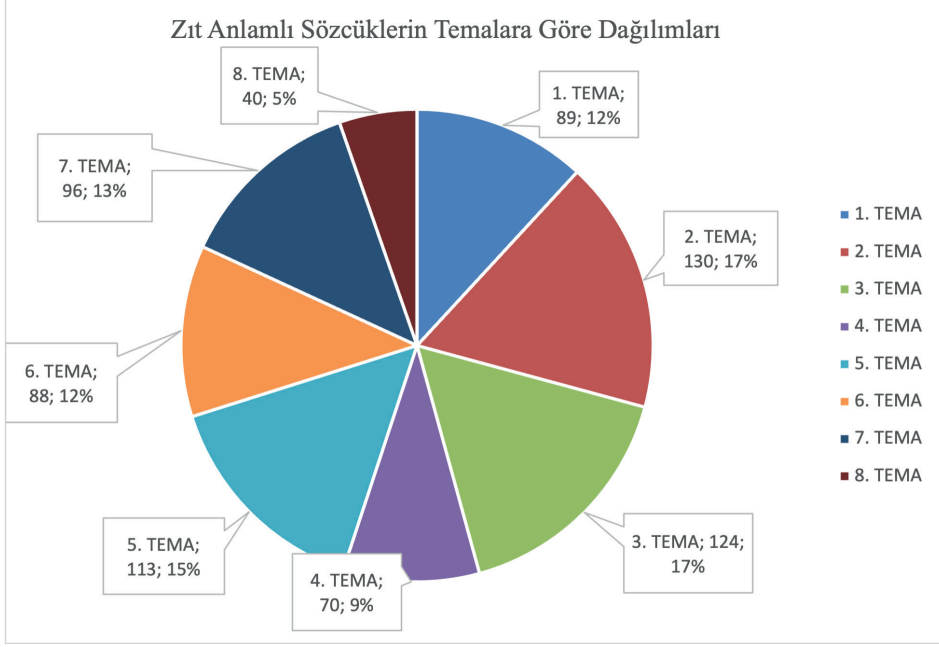
Tablo-1 Eş Anlamlı Sözcükler ve Kullanım Sıklıkları

Zıt Anlamlı Sözcükler ve Kullanım Sıklıkları

Sözcükler	F	Sözcükler	F	Sözcükler	F	Sözcükler	F	Sözcükler	F
çok	72	önce	11	arka	5	yaşlı	3	açık	1
sonra	50	açmak	10	Aynı	5	yaz	3	ak	1
var	37	akşam	10	cömert	5	yazılı	3	çirkin	1
küçük	35	geçmiş	10	farklı	5	yukarı	3	dar	1
dost	30	üst	10	fazla	5	yükselmek	3	eksik	1
büyük	27	savaş	9	genç	5	zor	3	geç	1
başlamak	26	boş	8	gündüz	5	azalmak	2	geniş	1
iyi	24	geri	8	tatlı	5	doğu	2	güzellik	1
gece	20	ilk	8	yerli	5	gelecek	2	hafif	1
düşman	19	son	8	barış	4	gençlik	2	ıslak	1
yeni	17	ağır	7	kolay	4	kalın	2	ince	1
sabah	15	az	7	kötü	4	kış	2	kalıcı	1
yok	14	ileri	7	uzak	4	kuru	2	kara	1
yavaş	14	karanlık	7	yakın	4	iyimser	2	yabancı	1
hızlı	13	sağ	7	artmak	3	sıcak	2	yeniden	1
güzel	12	yoksul	7	aşağı	3	soğuk	2	yüksek	1
uzun	12	eski	6	dolu	3	taze	2	zengin	1
kazanmak	11	sol	6	kısa	3	yararlı	2		
ön	11	alt	5	sözlü	3	acı	1		

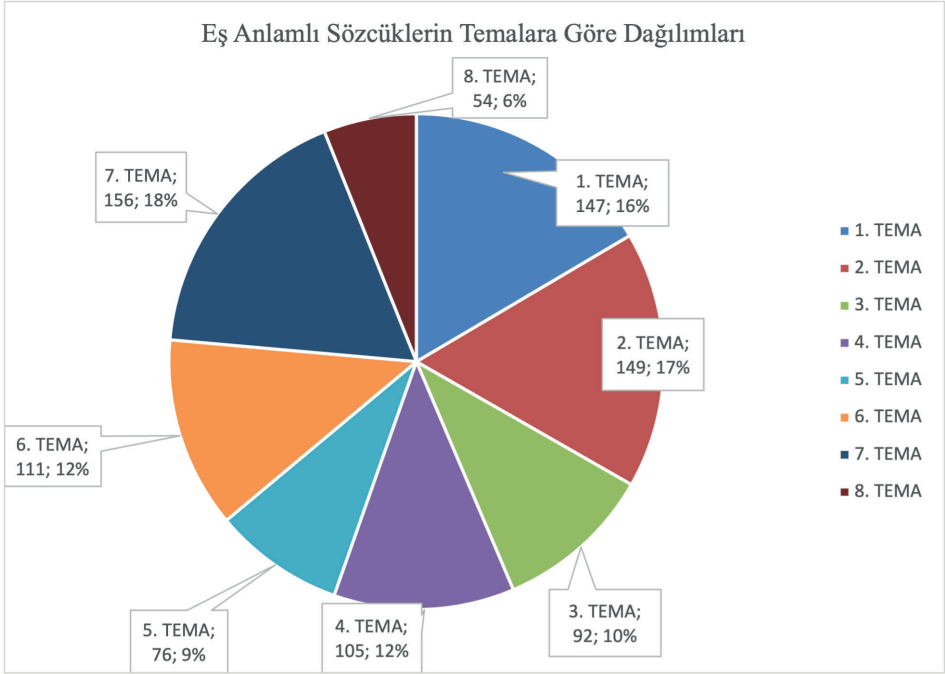
Tablo-2 Zıt Anlamlı Sözcükler ve Kullanım Sıklıkları

Aşağıdaki grafikte, tespit edilen zıt anlamlı sözcüklerin buldukları temalara göre dağılımları ve tekrar sayıları verilmiştir:

Grafik-1 Zıt Anlamlı Sözcüklerin Temalara Göre Dağılımları.

Bunun yanı sıra 5. sınıf Türkçe kitabında tespit edilen 93 adet zıt anlamlı sözcüğün 82 adetinin metinlerde birbirlerinin karşılığı olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalmış olan 11 zıt anlamlı sözcüğün ise ders kitabında herhangi bir metinde karşılığı tespit edilememektedir. Kitapta herhangi bir karşılığı bulunmayan zıt anlamlı sözcükler ise “yeniden, yararlı, doğu, güzellik, iyimser, kalıcı, cömert, açık, gençlik, yüksek, geç” şeklindedir. Bu tespit sonucunda 5. sınıf Türkçe ders kitabında zıt anlamlı sözcüklerin %11.82’sinin karşılığının bulunmadığı oranına ulaşılmaktadır. Aşağıdaki grafikte, tespit edilen eş anlamlı sözcüklerin buldukları temalara göre dağılımları ve tekrar sayıları verilmiştir:

Grafik-2 Eş Anlamlı Sözcüklerin Temalara Göre Dağılımları.

Bunun yanı sıra 5. sınıf Türkçe kitabında tespit edilen 203 adet farklı eş anlamlı sözcüğün 49 adetinin metinlerde birbirlerinin karşılığı olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalmış olan 154 eş anlamlı sözcüğün ise ders kitabında herhangi bir karşılığı tespit edilememektedir. Kitapta birbirini karşılayan eş anlamlı sözcük çiftleri ise “hediye-armağan, gönül-kalp, tüm-tam-bütün, vakit-zaman, mesut-mutlu, diyar-memleket-ülke-devlet, kuşak-nesil, kuvvet-güç, birey-fert, muhtaç-yoksul, adam-insan, kafa-baş, kent-şehir, söz-laf, pınar-kaynak, ümit-umut, problem-sorun, yavaş-ağır, meşakkat-güçlük, devir-çağ, rüya-düş-hayal, yaşam-hayat-ömür” şeklindedir. Bu tespit sonucunda 5. sınıf Türkçe ders kitabında eş anlamlı sözcüklerin %24.13’ünün birbirlerini karşıladığı oranına ulaşılmıştır.

Tespit edilen kelimeler üzerinde yapılan araştırmalar sonucu TDK Dijital Sözlük’e göre sözcüklerin verilen tanımlar içerisinde bulunan eş anlamlıları her zaman birbirlerini karşılamadığı tespit edilmektedir:

Rüya sözcüğü, TDK Dijital Sözlük’te,

“1. düş.

2. Gerçekleşmesi imkansız durum; hayal,

3. Gerçekleşmesi beklenen ve istenen şey, umut.”

şeklinde tanımlı verilmektedir. Tespit edilen eş anlamlıları ise düş ve hayal şeklinde belirlenmektedir. Diğer taraftan ise düş sözcüğünün TDK Dijital Sözlük’te bulunan tanımı:

“1. Uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü; rüya.

2. imge.

3. Gerçekleşmesi istenen şey.”

şeklinde verilmektedir. Bu durumda rüya ile düş eş anlamlı olarak belirlenebilirken, düş ile hayal arasında anlam ve bağlam açısından bir bağ bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra hayal kelimesinin TDK Dijital Sözlük’te bulunan tanıma göre:

“1. Zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen şey; imge, hülya.

2. Belli belirsiz görülen şey; gölge.

3. görüntü.

4. imge.

5. Aydınlatılan bir perde arkasında deri veya kartondan yapılmış, hareket edebilen resimler ve bunlarla oynatılan oyun.”

şeklinde tanımlanmaktadır. Sonuç olarak hayal ve düş sözcükleri arasında sözlük içerisinde anlam karşılığı olarak “imge” kelimesinin verildiği tespit edilmektedir. İki sözcüğün de sözlük anlamında “imge” ortak olarak bulunan bir sözcük olmuştur. Bunun dışında “hayal” ve “düş” arasında ise sözlük içerisinde tanımsal bir karşılık ve eş anlamlılık açısından herhangi bir bağ tespitinde bulunulamamaktadır. Ayrıca yine tanımsal olarak rüya sözcüğünün eş anlamlıları açısından hayal sözcüğü sözlük içerisinde tespit edilebilirken, hayal sözcüğünün eş anlamlıları içerisinde sözlük içerisinde rüya da bulunmamaktadır. Bu durum her sözcük çiftinin birbirlerini karşılamak zorunda olmadığının bir kanıtı konumundadır.

Ayrıca bu duruma benzer olarak tespit edilen diğer örnek ise bütün, tam ve tüm arasında bulunan benzer ilişkidir. bütün ve tam TDK Dijital Sözlük’te bulunan anlamlarına göre birbirlerini karşılamaktadır.

Bütün sözcüğünün tanımı TDK Dijital Sözlük’te:

“1. tam.

2. Bir şeyin hepsi; kamu, bilcümle, bilumum, cümle, cemi, tamam, umum.

3. Bozuk olmayan (para).

4. Parçalara ayrılmamış, tek parçadan oluşan; tüm, yekpare.

5. Parçalara ayrılmamış olan şey; kül.

6. Tek parça olma durumu.”

Tamın ise TDK Dijital Sözlük’te bulunan tanımına göre,

“1. eksiksiz.

2. Bir bütün olarak ele alınan; bütün.

3. En elverişli, en uygun.

4. tıpkı.

5. O sırada, o anda.

6. Eksiksiz olarak, bütün olarak; iyice.
7. Gerçek, kusursuz olan.
8. Ehliyetli, yetkin olan.”

şeklinde tanımlanmaktadır. Bulunan tanımlara göre, bütün ve tam sözcüklerinin eş anlamlılık bağı bulunmaktadır. TDK Dijital Sözlük'te tüm sözcüğünün anlam karşılığı olarak ise sadece bütün yazmaktadır. Sözlük anlamına göre bütün ve tam, bütün ve tüm arasında ayrı ayrı bir eş anlamlılık tespiti yapılmaktadır. Lakin tam ve tüm arasında anlamsal olarak bir eş anlamlılık tespit edilememektedir.

Tespit edilen sözcükler üzerinde yapılan incelemeler sonucu sözcüklerin cümlelerin anlamlarına göre eş anlamlılarında değişimler saptanmıştır. TDK Dijital Sözlük'te bulunan anlamlar içerisinde bir sözcüğün birden fazla eş anlamlı sözcük ile nitelendiği tespit edilmiştir:

Çocuk sözcüğü, TDK Dijital Sözlük'te,

“1. Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız; yavru, bala, uşak, velet,

2. Soy bakımından oğul veya kız; yavru, bala, döl, evlat, zürriyet.”

şeklinde tanımlanmaktadır. Tespit edilen eş anlamlıları, velet ve evlat sözcükleridir. Bu iki sözcüğün de birinci anlamı TDK Dijital Sözlük'te çocuk olarak verilmiştir. Ders kitabı içerisinde tespit edilen cümleler iki sözcüğün anlam bakımından çocuk sözcüğü içerisinde fark edilmesini sağlamaktadır.

- “Bir çocuk oyunu kadar renkli olsun.” (velet)
- “Bu yüzden ailelerin en önemli görevlerinden biri iyi çocuk yetiştirmektir.” (evlat)

Verilen örnekler üzerinden bir değerlendirmeye gidildiğinde, ilk cümle içerisinde yer alan çocuk sözcüğü mana olarak kendi tanımları içerisinde bulunan birinci mana içerisine dâhil edilmektedir. İkinci cümle içerisinde bulunan çocuk kelimesi ise insanların kendi çocuklarından bahsetmektedir. Bu sebeple ikinci tanım içerisinde yer bulmaktadır. Aynı durumda tespit edilen diğer örnek:

Baş sözcüğünün eş anlamlısı olarak tespit edilen kafa sözcüğü başın tanımlarının tamamını kapsamamaktadır. Bu yüzden her zaman baş sözcüğünün eş anlamlısı olarak kullanamamaktadır. TDK Dijital Sözlük içerisinde eş anlamlısı olarak verilmekle birlikte tanım olarak lider, yönetici gibi anlamlar taşımaktadır.

“1. İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm; kafa, kelle, ser,

2. Bir topluluğu yöneten kimse.” (TDK Dijital Sözlük) şeklinde tanımlanmıştır.

- “Köyün alt yanında durup da kayalıklara doğru insan bir baktı mı başı döner.” (kafa)
- “Atatürk'ün başımızdan ayrılışından bu yana dört kuşak geçmiş.” (liderlikten)

Güç sözcüğünden yapım eki alarak türemiş olan güçlük sözcüğü kendine ait bir sözlük anlamı bulundurmaktadır.

“1. Zorluk,

2. Ağır ve yorucu emek; zahmet, meşakkat.” (TDK Dijital Sözlük)

şeklinde tanımlanmıştır. Eş anlamlılarının meşakkat ve zorluk olduğu tespit edilmiştir. Zorluk sözcüğünün zıt anlamlısı kolaylıktır, ders kitabı içerisinde bu kullanıma örnek bulunmamaktadır.

- “Yerinden güçlkle doğrularak etrafına bakındı.” (meşakkat)
- “Hele bu kişilerdeki o aşırı iyimserlik, kendine güven, güçlükleri aşma tutkusunu, o bitmek bilmeyen umut, bu destansı öykülerin değişmeyen, bugün de canlı kalmasını sağlayan ana özelliklerindedir.” (zorluk)

Bunun yanı sıra zorluk ve meşakkat sözcüklerini güçlük sözcüğü de tanımlayabilir.

- “Ancak çok iyi bildiğiniz gibi zor ve meşakkatli bir meslektir.” (güçlük)
- “Ne zorluklarla kazanmıştın sen o parayı.” (güçlük)

Kara sözcüğü ise hem eş anlamlısı hem zıt anlamlısı olan bir sözcüktür. TDK Dijital Sözlük içerisinde anlamı:

“1. En koyu renk; siyah, ak, beyaz karşıtı.

2. Kötü, uğursuz, sıkıntılı.

3. İftira.”

şeklinde tanımlanmaktadır. Ders kitabı içerisinde kara sözcüğü bir kere geçmektedir ve eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

- “Eğer o makineyi bitirmezsen, seni şu gördüğün kara kazanın içinde yahni yaparım!” (siyah)

Burada kara sözcüğü bağlam içerisinde kazanın rengini nitelemektedir. Bu yüzden siyah anlamında kullanılmıştır ve zıt anlamı olan ak tespit edilebilmektedir. Bu örnek gibi kullanıldığı tespit edilen diğer örnek ise ağır sözcüğüdür. Ağır sözcüğü, hafifin zıt anlamlısıdır. Bunun yanında kötü hal ve yavaş manasında kullanımları da tespit edilmektedir. Kötüleşmek ya da kötü hala gelmek manalarının kitapta bir örneği bulunmamaktadır.

“1. Tartıda çok çeken; kilolu, sakil, hafif karşıtı.

2. Yavaş.” (TDK Dijital Sözlük) şeklinde tanımlanmaktadır.

- “Ünlü ressam sesini hiç yükseltmiyordu, ağır ağır konuşmaya başladı.” (yavaş)

Diğer bir kullanım olarak ağır sözcüğünden türemiş olan ağırlaşmak fiili ile kötü hale gelmek veya kötüleşmek kavramları bağlam açısından birbirlerini tamamlarlar. Tek başına bir kilo miktarı belirttiği düşünülen ağır ve ağırlaşmak sözcükleri aslında cümle içinde bağlamdan faydalanarak eş anlamlı sözcükler

olduklarını kanıtlamaktadırlar. Buna rağmen TDK Dijital Sözlük tanımlamaları içerisinde eş anlama dair herhangi bir şey bulunmamaktadır.

1. Ağır duruma gelmek.
2. Sıkıcı ve bunaltıcı bir durum almak.
3. Hasta tehlikeli duruma gelmek.”

Belirtilen cümle içerisinde bulunana hedef sözcük, üçüncü tanım olan hastanın tehlikeli duruma gelmesi anlamını taşımaktadır. Fakat cümle herhangi bir tanım içerisine alınmadan bağlamdan hareketle yorumlanırsa kötüleşmek sözcüğünü ağırlaşmak sözcüğü yerine koyabilmekteyiz.

- “Yarası gittikçe ağırlaşıyordu.” (kötüleşmek)

Güç sözcüğü, TDK Dijital Sözlük içerisinde,

“1. Fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği; çelim, efor,

2. Bir olaya yol açan her türlü hareket; kuvvet, fer.”

şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlar içerisinde güç sözcüğünün eş anlamlısı olarak kuvvet sözcüğü belirlenmiştir. Fakat ders kitabında tespit edilen cümleler içerisinde zıt anlamlısı bulunan zor sözcüğünün de yerine kullanılabildiği ve ders kitabında sadece “zor” anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

- “Bu soruyu yanıtlamak çok güç.” (zor)

Bunun yanı sıra ders kitabında kullanılan kuvvet sözcüğü:

- “Savaşların çok büyük çoğunluğu eşit kuvvetler arasında geçmiştir.”
- “İtilaf Kuvvetleri hızla ilerlemekteydi.”

Bu örnekler içerisinde kullanılan kuvvet sözcüğü eş anlamlısı olan güç yerine değil, taraf anlamında kullanılmaktadır. TDK Dijital Sözlük içerisinde kuvvet sözcüğünün taraf anlamına geldiği herhangi bir tanım bulunmamaktadır. Kuvvet sözcüğünün bu örneğine uygun olarak uygun sözcüğünü de örnek verebiliriz.

Uygun sözcüğünün TDK Dijital Sözlük içerisindeki tanımı:

1. Yakışır, yaraşır; mutabık, muvafık, reva,
2. Elverişli olan; ideal,
3. Orantılı olan.

şeklinde verilmiştir. Ders kitabına baktığımızda örnek cümle içerisinde bu tanımlar içerisinde uygun olan bir eş anlamlı sözcük saptanamamıştır. Eş anlamlı sözcük olarak saptanan ise elverişli kelimesidir.

- - “Toplum için önemli olan, herhangi bir fert değil, o toplumun devamını sağlayacak, kurallara uygun yaşayan, ortak amaçlara uygun çaba gösteren, çevresindekilere sürekli bedel ödetmeyen, elinden geldiğince, yetenekler, ölçüsünce katkı sağlayan bireyler yetiştirmektir.” (elverişli)

Tespit edilen sözcükler üzerinde yapılan araştırmalar sonucu bazı sözcüklerin TDK Dijital Sözlük içerisinde bulunan tanımları içerisinde uygun eş anlamlı sözcük tanımları bulunmadığı tespit edilmiştir:

Otomobil sözcüğü, TDK Dijital Sözlük'te,

“1. Motorlu, dört tekerlekli kara taşıtı.”

şeklinde tanımlanmaktadır. Otomobil kelimesinin eş anlamlısı olan araba sözcüğünün tanımı ise

“1. Tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı.”

şeklinde verilmiştir. Tanımları birbirine uyumlu şekilde verilmiştir.

- “Eviden otomobili paşayı almak üzere Kadıköy Vapur İskelesine yollayınız.”

Burada geçen otomobil sözcüğünde bahsedilen bir arabadır. Otomobil sözcüğü, Fransız kökenli bir sözcük olarak Türkçe sözlüğe girmektedir. Bu yüzden tanımlar içerisinde birbirlerine yer verilmediği tespit edilmiştir.

Diğer bir tartışmalı konu ise fazla sözcüğünün eş anlamlısı TDK Dijital Sözlük içerisinde ziyade sözcüğü verilmiştir fakat ders kitabında bulunan metinlere göre fazla sözcüğü, çok sözcüğünün yerine kullanılmaktadır. İki sözcük de az sözcüğünün zıt anlamlısıdır fakat anlamsal açıdan birbirlerini de tamamlamaktadırlar. Fakat tanım olarak fazla, az ile zıt anlamlı olarak tanımlanmaz veya çok ile eş anlamlı olarak. Tanımsal açıdan fazla, çok sözcüğünde daha da çok olan gibi bir mana içerisinde sunulmuştur. Günlük hayat içerisinde ise fazla ve çok sözcüklerini birlikte düşünmekteyiz. Örneğin; bugün fazla yemişim cümlesi ve bugün çok yemişim cümlesi anlamsal olarak birbirlerini karşılamaktadırlar. Aşağıda TDK Dijital Sözlük'te bulunan tanımlar verilmektedir:

Fazla:

“1. Gereğinden, alışılmıştan çok, aşırı olan; ziyade.

2. Gereğinden, alışılmıştan çok olarak.”

Çok:

“1. Sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan; hayli, az karşıtı.”

Az:

“1. Nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksik, çok karşıtı.”

Tanımlara göre yukarıda da açıkladığımız gibi çok ve az sözcüğü zıt anlamlıdır. Bunun dışında bu üç sözcük içerisinde tanımsal bir bağ bulunmamaktadır. Lakin anlamsal açıdan bu üç sözcüğün birbirleri ile eş ve zıt anlamsal olarak bağlantıları vardır.

- “Bugüne kadar bu konuda fazla bir şey düşünmemiştim.”
- “Beni görünce daha çok ağlamaya başladılar.”

Yukarıda verilen ders kitabında bulunan örnek cümleler üzerinde bağlam açısından fazla ve çok sözcüklerinin birbirleri yerine kullanılabilecekleri görülmektedir. Fakat kitap içerisinde sözlük tanımını tam karşılayan bir cümle tespit edilmektedir:

“Ayrıca **çok fazla** bir ihtiyacım da olmuyor.”

Tespit edilen bu cümleden yola çıkarak çok fazla şeklinde birlikte kullanılabilen bir sıfat tamlaması olabilmektedirler fakat ikileme olamamaktadırlar.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, aşağıdaki sonuçlar tespit edilmiştir:

- 5. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan eş ve zıt anlamlı sözcüklerin birbirlerinin karşılığını sağlaması açısından zıt anlamlı sözcükler daha baskın durumdadır.
- Temalar arasında tekrar eden eş ve zıt anlamlı sözcüklere bakıldığında bu sözcüklerin temalar arasındaki dağılımlarının orantısız ve artarak gitmediği tespit edilmiştir. Aksine 8. temaya gelindiğinde eş ve zıt anlamlı sözcüklerin kullanımının azaldığı tespit edilmiştir. Karagöl ve Tarakcı'nın (2019) “Söz Varlığı Öğretimi Açısından Ortaokul Türkçe Ders Kitapları” adlı makalesinde de söz varlığı yöntem ve tekniklerinin yeterli ve düzenli olmadığı tespit edilmektedir. Aynı makale içerisinde ders kitaplarında bulunan eş ve zıt anlamlı sözcükler de incelenmiş olup belirli bir düzenden bahsedilmemektedir. Söz konusu makale ile bu çalışmada elde edilen sonuçlar birbirini destekler niteliktedir.
- Bu çalışmada kullanılan ders kitabında geçen sözcüklerin sözlük anlamları açısından bazı sözcükler birbirlerini tamamen karşılamaktadır (bütün ve tüm).
- Bu çalışmada tespit edilen eş anlamlı sözcükler içerisinde TDK Dijital Sözlük'te bulunan anlamlarından yola çıkarak mutlak bir anlam örtüşmesi bulunmadığı tespit edilmiştir.
- Eş anlamlı sözcükler genellikle birbirlerini nitelememektedir (kuvvet/güç).
- Bazı eş anlamlı sözcükler birbirini tek taraflı nitelemektedirler (fazla/çok).
- Eş ve zıt anlamlı sözcükler bağlam içerisinde değişim yaşayabilmektedirler. (güç/kuvvet/zor)
- Sözcük örneği zıt anlamlı yapıda olmasına rağmen cümle içerisinde eş anlamlı bir anlam içerisinde bulunabilmektedir. (fazla/ziyade)
- TDK Dijital Sözlük'te eş anlamlı yapıdaki bazı kelimelerin tanımları için sözlük içerisinde eksiklikler tespit edilmiştir (örn. otomobil).
- Ders kitabında bulunan bazı sözcüklerin eş anlamlıları TDK Dijital Sözlük içerisinde ders kitabında geçen cümlelerin anlamına uymamaktadır. Bu durum öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerine olumsuz etki edebileceği ve öğrenmeye ket vurabileceği düşünülmektedir. (uygun)

Bu çalışma içerisinde aşağıda bulunan öneriler sunulmuştur:

- Ders kitaplarındaki metinlerde geçen eş ve zıt anlamlı sözcüklerin sayısı artırılmalıdır, ders kitaplarında söz varlığı ve anlamsal açıdan daha zengin içerikli metinler kullanılmalıdır.
- 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde geçen eş ve zıt anlamlı sözcüklerin anlamsal örnek çeşitlilikleri çok kısıtlı bulunmaktadır. Öğrencilerin anlamdan hareketle sözcüklerin anlamlarına dair yapabilecekleri tahminlerin kısıtlanmasına sebep olabilecek bu durum gözden geçirilmelidir ve sayıları artırılmalıdır.
- Türkçe Dersi Öğretim Programı içerisinde sözcükler ve anlamları ile ilgili kazanımlar artırılabilir. Eş anlamlı sözcük öğrenimi ile ilgili olan kazanımlar yoğunlaştırılabilir ve daha alt kademelerde de bulunabilir.
- Derslerde öğrencilerin sözcük öğrenimlerini arttıracak ve sözcük çeşitliliği sağlayacak daha fazla materyallere yer verilmelidir, Türkçe dersi öğretim programı içerisinde hedef sözcük listeleri oluşturulmalıdır.
- TDK Dijital Sözlük içerisinde bulunan sözcük tanımlarında sözcüklerin bütün eş anlamlılarını da karşılayan tanımlar verilmelidir.

Kaynakça

- Akçataş, A., Arı, E. (2018). *Anlambilimin Eş Anlamlılık Sorunu*. Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, II, 2: 60-84.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2020). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2021). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ayaz, E. S. (2011). *Eş Anlamlılığın Bilimsel Temelleri ve Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Anlamlıların Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Budak, Y. (2000). *Sözcük öğretimi ve sözlüğün işlevi*. Dil Dergisi, 92, 19.
- Çetinkaya, B. (t.y.). *Bağlam İçerisinde Yürek ve Kalp Sözcükleri*. Sosyal Bilimler Dergisi, 111-134.
- Durmuşoğlu, G. (1987). *Karşılaştırmalı Metindilbilim ve Çeviri*, 1. Dilbilim Sempozyumu, Ankara.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık. Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*. İstanbul: Multilingual.
- Güngör, O., Güngör, T. (2007). *Türkçe Bir Sözlükteki Tanımlardan Kavramlar Arasındaki Üst-Kavram İlişkilerinin Çıkarılması*. IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Kütahya.
- <https://sozluk.gov.tr/> adresi üzerinden erişilmiştir.
- Huber, E. (2008). *Dil Bilimine Giriş*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Karagöl, E., Tarakcı, R. (2019). *Söz Varlığı Öğretimi Açısından Ortaokul Türkçe Ders Kitapları*. MİLLÎ EĞİTİM, 222, 149-171.
- Kıral, B. (2020) *Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 170-189.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lyons, J., (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MEB, (2013). Okul öncesi eğitimi programı. Ankara.
- MEB, (2019). *Türkçe dersi öğretim programı* (1-8. Sınıflar). Ankara.
- Metin, O., Ünal, Ş. (2022). *İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı II, 22: 273-294.
- Nurlu, M., Sarıca, A. (2015). *İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarındaki Sözcük Çalışmalarının Yöntem-Teknik ve Türkçe Öğretimi Kazanımları Açısından İncelenmesi*. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, IV, 10: 19-37.

- Oğuzkan, A. F. (1981). *Eğitim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oktaç, M., Kurt, A., Kara, M. (2009). *Türkçe İçin Bir Sıklık Analizi Programı*. 38.ICANAS, 1227-1244.
- Özbay, M., Melanlıoğlu, D. (2008). *Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, I, 5: 30-35.
- Özmkas, U. (2009). *Charles Sanders Peirce'in Gösterge Kavramı*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, I, 2: 32-45. S. 36.
- Pilten, Ş. (2008). *Türkçede Eş Anımlılık*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pilten, Ş. (2013). *Türk Dilinde İzdırap Sözlüğü Bir Eş Anımlılık İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarı, M. (2011). *Türkiye Türkçesinde Eş Anımlılık İle İlgili Bazı Sorunlar*. Turkish Studies, I, 6: 523-528.
- Saussure, F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sert, G. (2018). *Anlam Alanı ve Anlam Ezgisi Açısından Eş Anımlı Durum Sıfatları* (Derlem Tabanlı Bir İnceleme), Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sert, G. (2019). *Anlam Alanı ve Anlam Ezgisi Açısından Eş Anımlı Durum Sıfatları: "Muhtemel" ve "Olası" Örneği*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, I, 8: 93-121.
- Sevim, B. (2022). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Koza Yayıncılık.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (9. b.)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Extended Abstract

Turkish language is a language that has depth of meaning and is very productive and rich in terms of vocabulary. Synonyms, one of the riches of the language, are an important element and structure of the language, although they are the subject of some debates. Since they are generally examined together with antonyms in the semantics and education system, synonyms are mentioned together with antonyms. In this study, the semantic aspects of synonyms and antonyms in the texts of the 5th grade Turkish textbook, which is among the materials widely used in teaching the mother tongue, were tried to be determined with the help of TDK Digital Dictionary, the contextual qualities of the words in the sentence, the diversity of usage of the words and their frequency. In addition, words that are synonymous in structure can also correspond to words with antonyms in meaning. Examples of synonyms and antonyms in sentences that do not correspond to each other have also been identified. On the other hand, it is thought that the limitations of the examples identified will not sufficiently support the development of students' language skills. In the thirty-two reading texts within eight themes, it is seen that the distribution of synonyms and antonyms among the themes is disproportionate and that these words do not increase according to the themes. In order for students to carry out their education correctly and regularly, textbooks are expected to meet and support the achievements regarding synonyms and antonyms in the Turkish Curriculum. Synonyms and antonyms are very important for students to develop their vocabulary and self-expression skills.

In this study, the following results were determined:

- Antonyms are more dominant in terms of providing equivalents for synonyms and antonyms in the 5th grade Turkish textbook.
- When the synonyms and antonyms repeated between the themes are examined, it is determined that the distribution of these words between the themes is disproportionate and does not increase. On the contrary, it is determined that the use of synonyms and antonyms decreases when it comes to the 8th theme. In the article titled "Middle School Turkish Textbooks in Terms of Vocabulary Teaching" by Karagöl and Tarakcı (2019), it is also determined that the vocabulary methods and techniques are not sufficient and regular. In the same article, synonyms and antonyms in the textbooks are also examined and no specific order is mentioned. The results obtained in this article and in this study support each other.
- In terms of the dictionary meanings of the words in the textbook used in this study, some words completely correspond to each other (whole and entire).
- It has been determined that there is no absolute semantic overlap among the synonyms identified in this study based on their meanings in the TDK Digital Dictionary.
- Synonyms generally do not qualify each other (power/strength).
- Some synonyms qualify each other one-sidedly (too much/too much).
- Synonyms and antonyms can change in context. (power/strength/difficult)

5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Geçen Eş ve Zıt Anlamlı Kelimelerin Görünümü ve Bağlam İçerisinde İncelenmesi

- Although the word example is in an antonym structure, it can be found in a synonymous meaning in the sentence. (too much/too much)
- Deficiencies have been detected in the dictionary for the definitions of some synonymous words in the TDK Digital Dictionary (e.g. automobile).
- The synonyms of some words in the textbook do not match the meanings of the sentences in the TDK Digital Dictionary. It is thought that this situation may negatively affect students' comprehension and expression skills and hinder learning. (appropriate)

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human and animal). The article belongs to the field of literature.

Deconfliction Statement

The author of the article declares that there is no conflict of financial interest between him and any institution, organization, person related to this study.

Support and Thanks

Support was not received from any institution or organization in the study.